

ДИНАМІКА КОНФЛІКТУ В ПІВДЕННОКИТАЙСЬКОМУ МОРІ

Аліна Гриценко, *центр зовнішньополітичних досліджень НІСД*

Аналітичну записку присвячено аналізу ситуації в акваторії Південнокитайського моря, інтересам сторін та еволюції конфлікту.

Висновки

Південнокитайське море (ПКМ) важливе з огляду на економічні ресурси, оскільки це регіон з великими запасами нафти та природного газу, а також багатий на рибні ресурси. Окрім цього через ПКМ проходять одні з найважливіших у світі морських шляхів.

Китай прагне реалізувати два ключових інтереси в ПКМ: військовий та енергетичний. Пекін активно розширює військову присутність в акваторії, зокрема через будівництво військових баз на штучних островах, розгортання сучасних систем протиповітряної та протипідводної оборони, а також розвиток морського флоту. Це дає змогу Китаю створити в згаданій акваторії зону впливу, яка має важливе значення для національної безпеки та регіональної стратегічної переваги КНР. Також, оскільки в ПКМ наявні значні запаси нафти та природного газу, Китай прагне забезпечити видобуток природних ресурсів для забезпечення енергетичної безпеки та зменшення залежності від енергоімпорту.

Стратегія деяких держав-членів АСЕАН, зокрема В'єтнаму та Філіппін, полягає в «хеджуванні ризиків», що передбачає стримування КНР шляхом інтернаціоналізації конфлікту через залучення світових гравців. Першочергово це стосується Сполучених Штатів Америки, завдяки яким Філіппіни розвивають власну обороноспроможність, надаючи США можливість збільшувати військову присутність у регіоні. В'єтнам, з іншого боку, докладає зусиль для розв'язання конфлікту, користуючись міжнародно-правовими нормами та розвиваючи дискусію щодо проблеми на міжнародних майданчиках, передусім в ООН.

Дальший розвиток ситуації, найімовірніше, полягатиме в збереженні статус-кво, за якого Китай фактично контролюватиме окремі острови та морські комунікації. Попри зростання напруженості в Південнокитайському морі, імовірність масштабного воєнного конфлікту тут невисока. Регіональні

держави за військовою могутністю значно поступаються Китаю, а тому прагнуть використовувати правові механізми, ніж іти на пряме зіткнення.

Значущість акваторії Південнокитайського моря

ПКМ – напівзамкнене море Тихого океану біля берегів Південно-Східної Азії, що тягнеться від Сингапуру до Тайванської протоки і є четвертим за величиною морем у світі після Філіппінського, Коралового та Аравійського морів (засягає площу близько 3 447 000 км²). Ця акваторія та архіпелаги, розташовані в ній, є предметом конфліктів між кількома державами регіону.

Суперечки стосуються таких питань: розмежування виняткових економічних зон та континентального шельфу; суверенітету над островами в акваторії; свободи навігації та експлуатації ресурсів моря (вуглеводні, риба тощо).

Через акваторію ПКМ проходять міжнародні морські комунікації, здійснюється транспортування вуглеводнів з Близького Сходу (зокрема до 80 % імпорту нафти Китаю та Японії). Особливе значення для світової економіки відіграє Малаккська протока, яка щороку пропускає 70 тис. торгових суден і близько 20 тис. нафтових танкерів.

У Південнокитайському морі розташовані архіпелаги Спратлі й Парасельський, що охоплюють острівці та рифи. Острови мають істотне економічне значення, адже тут здійснюється 10 % світового рибного промислу. Басейн ПКМ перебуває на 4-му місці в списку найбільших рибпромислових районів світу. Рибні ресурси важливі не тільки в контексті продовольчої безпеки, але й в економічному: продаж пелагічних риб, що їх виловлюють у водах ПКМ, креветок, помфрета (риба-ворон), головоногих моллюсків, крабів та інших видів морепродуктів становить значний відсоток бюджету держав регіону.

Вкрай важливим є енергетичний чинник, адже сумарні поклади нафти в ПКМ за попередніми даними становлять 23–30 млрд т, а газу – близько 16 трлн куб.

Джерела конфліктів сягають середини ХХ ст., коли Японська імперія зазнала поразки в Другій світовій війні й за Сан-Франциським мирним договором була зобов'язана відмовитися «від усіх прав, правопідстав і претензій на острови Спратлі та Парасельські» без указівки, на чю саме користь Японія відмовляється від зазначених територій. Це дало підставу кожній з держав регіону окремо претендувати на острови Південнокитайського моря.

Позиція Китайської Народної Республіки

Китай претендує на 80 % акваторії ПКМ – так звану зону «дев'ятипунктирної лінії», яку також називають «бичачий язик», оскільки її контури нагадують саме цю форму. При цьому свої претензії Пекін доводить «історичними правами». КНР намагається довести, що китайці першими почали

освоювати острови ще за династії Хань, за часів імператора У Ді (156–87 рр. до н. е.).

У 80–90-ті роки XX ст., виходячи із заяви про незаперечний суверенітет над островами Сиша та Няньша, Китай проводив політику експансії щодо архіпелагу Спратлі, яка вилася в збройні інциденти з В'єтнамом та Філіппінами. Китай ухвалив низку рішень, у т. ч. «Закон КНР про територіальні води та прилеглі до них зони» (1992 р.), який чітко передбачав його суверенітет над усіма островами в ПКМ. Цей акт так і не визнала міжнародна спільнота.

2012 р. Китай оголосив острови в ПКМ суверенними територіями, що належать до «корінних національних інтересів» нарівні із Синьцзян-Уйгурським автономним районом, Тибетом і Тайванем. Паралельно Китай створював штучні острови в межах фактично контрольованої акваторії з метою побудувати воєнні бази. Китай має тут такі об'єкти, як злітно-посадкові смуги, ангари для розміщення військової техніки, високочастотні радары, оборонні споруди, вогневі точки, маяки, телекомунікаційні вежі. У листопаді 2015 р. на декількох контрольованих КНР островах Спратлі вперше розміщено ракетні батареї, здатні вражати повітряні цілі в радіусі 200 км.

Архіпелаги Парасельський та Спратлі важливі тому, що лежать поблизу шляхів, які сполучають Тихий та Індійський океани. Контроль цих архіпелагів означає контроль над морськими та повітряними шляхами Південнокитайського моря. Острови можуть використовувати як пункти спостереження за діями підводних човнів, для будівництва баз з метою моніторингу, охорони, захисту чи блокади морських шляхів і як вихідні пункти для викидання десантів та здійснення наземних атак. У разі потенційного збройного конфлікту в Індо-Тихоокеанському регіоні, військова присутність на островах Спратлі відіграватиме критично важливе значення.

КНР робить ставку на асиметричну стратегію обмеження доступу до певних територій (Anti-Access/Area Denial (A2/AD) Strategy). Китай розробляє багатоцільові підводні човни, протикорабельні балістичні ракети, створює багатофункціональні системи бойового управління на принципі C4ISR (Command, Control, Communications, Computers, Intelligence, Surveillance and Reconnaissance – управління, контроль, зв'язок, ІТ, розвідка, спостереження, інструментальна розвідка), а також крилаті ракети повітряного, морського й берегового базування та корабельні засоби ППО і ПРО. Насамперед Китай прагне досягнути військово-морського панування в «ближній зоні», до якої можна віднести Жовте, Східнокитайське та Південнокитайське моря (на острові Хайнань будують базу підводних човнів КНР).

КНР також провадить активну геологорозвідувальну діяльність зусиллями Китайської національної нафтогазової корпорації та Китайської нафтовидобувної компанії «Offshore Oil Engineering». Енергетичний чинник – ще одна причина високої зацікавленості Китаю в акваторії ПКМ – найважливішим морським шляхом

доставляння нафти, зрідженого природного газу та інших енергоресурсів з Близького Сходу та Африки до китайських портів.

У вересні 1992 р. Пекін заявив про намір перетворити шельф Південнокитайського моря на «головну базу з видобутку енергетичних ресурсів», значно зменшивши залежність від арабських імпортерів. Бажання забезпечити та диверсифікувати джерела енергоресурсів – один з багатьох інтересів КНР у ПКМ.

Для захисту національних інтересів КНР розширила повноваження Національно-визвольної армії Китаю, надавши патрульним судам ВМС КНР право зупиняти, затримувати та обшукувати іноземні судна, якщо вони зайшли в спірні води без дозволу китайської влади. Це призводить до регулярних зіткнень, зокрема з Філіппінами.

2002 р. Китай та АСЕАН підписали Декларацію про поведінку сторін у ПКМ, яка передбачала узгодження дій сторін та розв'язання територіальних суперечок мирним шляхом у рамках відданості вимогам міжнародних договорів (у т. ч. Конвенції про морське право, Договору про дружбу та співробітництво між країнами Південно-Східної Азії). Крім того, сторони зобов'язалися утримуватися від заселення раніше безлюдних островів і рифів, а також спільно провадити морські наукові дослідження, забезпечувати морські комунікації, боротися проти транснаціональних злочинів (наркоторгівля, піратство та збройні напади на море). Декларація стала програмним документом для дальшого випрацювання Кодексу про поведінку сторін, який мав би стати основою для розв'язання спорів і протиріч. Однак Китай і далі слідує власній стратегії та робить ставку на політику «fait accompli», що передбачає створення такої ситуації, за якої суверенітет КНР над ПКМ щонайменше в межах «дев'ятипунктирної лінії» буде через певний час сприйнятий світовою спільнотою як доконаний факт без можливості повернення до первісного статус-кво.

Позиція держав-членів АСЕАН щодо суперечностей із КНР

Найбільш гостро проявляється конфлікт між КНР та В'єтнамом і Філіппінами.

У той час як претензії КНР в Південнокитайському морі базуються на історичних підставах, претензії Філіппін ґрунтуються на результатах фахових досліджень, проведених в 1956 р. За їх результатами було зроблено висновок, що 8 островів, розташованих неподалік філіппінських берегів, не є частиною архіпелагу Спратлі, а належать географічно до території цієї острівної держави.

У 2013 р. Філіппіни звернулись до міжнародного Гаазького суду, намагаючись захистити суверенітет і розв'язати конфлікт мирним шляхом. У 2016 р. Гаазький суд виніс рішення, за яким визнав, що «Китай порушив суверенні права Філіппін в їх винятковій економічній зоні, втручаючись у філіппінський рибальський промисел і розвідку нафти, будуючи штучні острови й не запобігаючи спробам китайських рибалок вести промисел у цій зоні...». Понад те, арбітраж

дійшов висновку, що «у Китаю немає правових підстав претендувати на історичні права на ресурси в морських районах у межах «дев'ятипунктирної лінії». КНР оголосила, що не визнає рішення суду, оскільки дотримується принципу «*pacata sunt servanda*» (добровільне виконання міжнародних зобов'язань).

На противагу тискові КНР Філіппіни зміцнюють співпрацю зі США. Нинішнє зближення між цими державами можна розглядати як побічний результат китайської стратегії у ПКМ. Маніла шукає військової підтримки з боку США, користуючись тим, що 2014 р. сторони підписали Розширену угоду про військове співробітництво (Enhanced Defense Cooperation Agreement or EDCA), за якою США отримали право розміщувати військові частини на п'яти філіппінських базах. Сполученим Штатам належать авіабазис Антоніо Баутиста на Палавані, Баса в Пампангу, Беніто Ебуен у Себу, Лумбія на Мінданао та форт Магсайсай у Нуева-Есиха, на яких розміщено 500 американських військовослужбовців.

2023 р. президент Фердинанд Маркос-молодший заявив, що в рамках зазначеної Угоди буде створено чотири нові військові бази в різних регіонах країни, у тому числі й у провінції, яка омивається водами ПКМ. Передбачено, що нові бази розмістять на Палавані, Замбалесі, Кагаяні та Ісабелі.

Філіппіни шукають партнерів, що будуть як підтримувати їх на багатосторонніх майданчиках на кшталт ООН, так і пропонувати конкретну військову, військово-технічну допомогу. Так, президент США Джо Байден, прем'єр-міністр Японії Фуміо Кішіда та президент Філіппін Фердинанд Маркос-молодший на зустрічі у Вашингтоні у квітні ц. р. домовилися про зміцнення оборонних та економічних зв'язків між трьома державами. Сторони сприятимуть інклюзивному економічному зростанню та економічній стійкості, а головне – партнерству заради миру, що увиразнює відданість трьох країн свободі судноплавства та польотів, а також важливість поваги суверенних прав держав у межах їхніх виняткових економічних зон відповідно до міжнародного права, як це відображено в Конвенції ООН з морського права 1982 р. (UNCLOS). Японія та США підтримали рішення міжнародного суду 2016 р. та закликали Китай виконати це рішення.

Філіппіни останнім часом намагаються диверсифікувати зовнішню підтримку. Так, у червні 2024 р. ВМС США, Королівський флот Канади, Морські сили самооборони Японії та Збройні сили Філіппін провели спільні військово-повітряні та військово-морські маневри у винятковій економічній зоні Філіппін. Дводенні навчання проведено з метою підтримки безперешкодного проходу в Індо-Тихоокеанському регіоні. Пізніше, у серпні ц. р., Філіппіни взяли участь у спільних навчаннях зі США, Канадою та Австралією.

Ще одним активним партнером для Філіппін стає В'єтнам. У серпні ц. р. сторони провели спільні морські навчання, що є симптомом поступового процесу консолідації держав АСЕАН у питанні суперечок в акваторії ПКМ.

В'єтнам, який дотримується нейтралітету в зовнішній та оборонній політиці, також прагне використовувати правові механізми для розв'язання конфлікту з Китаєм. Через АСЕАН В'єтнам прагне домогтися прийняття Кодексу про поведінку сторін у ПКМ (рамковий проєкт документа підготували 2017 р.), який, на відміну від прийнятої 20 років тому Декларації АСЕАН 2002 р. про поведінку сторін у Південнокитайському морі, матиме характер, що зобов'язуватиме учасників територіальної суперечки виконувати прописані норми. Переговори щодо документа мали завершитися у 2021 р., проте були поставлені на паузу у 2020 р. через пандемію коронавірусу.

Для В'єтнаму ПКМ або Східне море – єдине море, що омиває цю державу і забезпечує її зв'язок зі Світовим океаном. Весь південний і східний в'єтнамський кордон виходить на ПКМ, що визначає особливе значення моря для всіх сфер життя та економіки держави.

В'єтнам обрав прагматичніший спосіб ведення боротьби за права в ПКМ. Одним з інструментів впливу на Китай можна назвати стратегію «хеджування ризиків», спрямовану на стримування китайської експансії шляхом інтернаціоналізації конфлікту та залучення до нього великих міжнародних гравців, які своїми діями можуть урівноважити Китай та втримати його від агресивних дій у Південнокитайському морі.

Звісно, В'єтнам також робить інвестиції в модернізацію збройних сил та морської інфраструктури для забезпечення ефективнішого захисту територіальних вод і суверенітету. Ці зусилля є частиною ширшої стратегії, спрямованої на забезпечення національної безпеки та стабільності в регіоні.

Очікуваний розвиток ситуації

Прогноз щодо розвитку конфлікту в Південнокитайському морі вказує на збереження значного рівня напруженості в регіоні, однак без істотної ескалації. Країни, які мають суперечності з Китаєм, цілком імовірно й далі використовуватимуть правові та дипломатичні механізми для врегулювання спорів, уникаючи прямого військового конфлікту.

КНР, маючи військову перевагу, з великою долею ймовірності продовжить політику поступового зміцнення контролю над островами акваторії, але водночас намагатиметься уникати ескалації.